

Чорнобиль. Говорить КГБ

Наталка Позняк

«Яка ціна брехні?». Відповідь на це запитання намагається знайти головний герой резонансного серіалу британської компанії НВО «Чорнобиль» вчений-ядерник Валерій Легасов.

Фільм сповнений вражаючих сцен та деталей, побудованих на контрастах видимого і невидимого, від яких мурашки бігають по спині: діти сміються і гасаять в радіоактивній пилюці, спостерігаючи за пожежею з мосту; вагітна дружина пожежника Ігнатенка обіймає чоловіка, хоча їй наказано навіть не торкатися – для її ж блага; стара як вік бабуса скорботно сидить біля своєї щойно застреленої корови, не розуміючи, чому в її дім знову прийшли росіяни зі зброєю (в оригіналі було саме так) і що вони від неї, яка пережила голодомор, війну і ще багато лиха, знову хочуть.

Але не менш вражаючими є й інші епізоди, які для багатьох лишилися непоміченими. Тому що герої цих епізодів самі схожі на тіні. Сірі і мовчазні, безликі і всюдисущі. Це і «таксист», який визирав з машини, коли Легасов виносив сміття разом із магнітофонними записами, і «товариш» в бібліотеці, який вирішував, чи можна давати товарищі Хом'юк потрібну їй інформацію, чи ні, і «група товаришів», які цікавилися, що Уляна Хом'юк побачила в лікарні і що і кому вона збирається розказати. І десятки інших тіней, які раз по раз у фільмі з'являлися на задньому плані, підкреслюючи тотальність і масштабність того, що відбувалося. Тіней, які були атомами складної системи, що обплутувала кожен сферу життя «радянської людини», очима і вухами цієї системи, яка жорстко контролювалася тоді всесильним державним монстром під назвою КГБ.

І це далеко не художнє перебільшення. Як свідчить збірник документів «Чорнобильське досьє КГБ», виданий нещодавно Українським інститутом

національної пам'яті спільно з Галузевим державним архівом СБУ та Інститутом історії України, Комітет держбезпеки справді контролював абсолютно все, до найдрібніших деталей, що було пов'язане з аварією на ЧАЕС. Сюди сходилася уся достовірна інформація про стан радіаційного забруднення та можливі наслідки. Звідси розходилися рекомендації в ЦК та нижчі інстанції, які вживати заходи. Щоправда, як випливає з документів, здоров'я людей всюди суцільно «контору» цікавило якнайменше. Головне завдання, яке ставили перед собою «органи» - максимальне приховування правди з метою уникнення паніки та збереження «обліку морале» СРСР перед світом. Наслідки такої брехні для здоров'я людей до уваги просто не бралися. А для цього засобами не перебирали.

Взагалі цей фоліант обсягом більше тисячі сторінок справляє на читача і дослідника не менш гнітюче враження, як серіал. Тому що тут поряд стоїть страшна правда про реальні масштаби катастрофи – і категорична заборона її поширювати. Від інформаційної блокади з прямими рекомендаціями: «З метою недопущення витоку інформації, розповсюдження неправдивих та панічних чуток організований контроль вихідної кореспонденції, обмежений вихід абонентів на міжнародні лінії зв'язку», до «Переліку даних з питань аварії на Чорнобильській АЕС та ліквідації її наслідків, які не підлягають публікації у

відкритій пресі, передачах по радіо та телебаченню», серед яких - інформація про рівень радіаційного забруднення населених пунктів та довкілля, факти забруднення сільськогосподарської продукції та радіаційного ураження тварин, а також «показники погіршення фізичної працездатності, втраті професійних навиків експлуатаційного персоналу, що працює в особливих умовах на Чорнобильській АЕС чи осіб, залучених до робіт з ліквідації наслідків аварії». Тут же – витяг зі звіту спецслужб за 11 травня 1986 року: «За даними Шевченківського РВ УКДБ адміністрація Київської області та 25 лікарень, посилаючись на вказівку Мінздорів'я УРСР (нібито наказ № 24с від 11.05.86 р.) в історіях хвороб пацієнтів з ознаками «променева хвороба» вказують діагноз «вегетосудинна дистонія».

Особливий інтерес викликають спроби впливу на іноземних студентів та туристів, які мали набагато ширший доступ до правдивої інформації. Зокрема, в «Досьє...» можна знайти звіти різних агентів про настрої і характери розмов серед іноземців, а також проведені з ними профілактичні бесіди з метою «знизити рівень панічних настроїв». Ще одним способом поширення потрібної інформації могло стати «інтерв'ю позитивного характеру про ситуацію в Києві» з постійним представником французької туристичної фірми в Україні, об'єктом ОП (оперативной подборки, — рос.) КГБ «Ріти», опубліковане у травні 1986 р. на сторінках газети «Правда Украины». Інша доповідна записка констатує, що до знімальної групи американського телеканалу «CBS», яка упродовж 23–25 травня 1986 року збирала у Києві матеріал про наслідки Чорнобильської катастрофи було застосовано метод «оманливого контакту», в результаті чого «іноземці ... погодилися з фактами публікації в США тенденційних матеріалів про аварію на Чорнобильській АЕС... У телефонних розмовах зі своїми зв'язками та представництвом у Москві американці позитивно відгукувалися про ситуацію в Києві». Як це робилося, ілюструє інший документ: «У м. Києві перебувають 16 іноземних кореспондентів. Попереджені спроби кореспондентів із Англії, Франції та Швеції зібрати тенденційну інформацію на залізничному вокзалі м. Києва, шляхом підведення членів спецдружини УКДБ з нейтральних позицій, які замкнули іноземців на собі».

Нестача правдивої інформації породжувала страх і вигадки. Багато документів фіксують наростання невдоволення в суспільстві. І з роками це невдоволення лише збільшувалося. Особливо – по селах, де люди продовжували споживати забруднені радіацією продукти та молоко і бачити наслідки генетичних змін на тваринах. Так, один із звітів аналізує результати зустрічі селян із Народиців на Житомирщині в червні 1989 року з комісією вчених, журналістів та медиків разом зі знімальною групою документалістів. «Друга зйомка проходила біля свинарника, де працівники ферм винесли на руках сліпих поросят, лоша із вісьмома ногами, фотографії і банки з формаліном, у яких містилися новонароджені поросята, вражені від наслідків Чорнобиля». Тут же йдеться про те, що селяни збуджено намагалися дізнатися правду від гостей зі столиці і погрожували бунтом. «Один із виступаючих із зали заявив, що мало вам одного Карабаха, що підніметься весь народ і вийде на демонстрацію більше, як в Карабасі. Тепер вони не бояться КГБ, оскільки їм нічого втрачати. КГБ може заарештувати одну, дві людини, але це їх не зупинить від організації страйку».

Книга «Чорнобильське досьє КГБ», не згірше за серіал «Чорнобиль», демонструє анатомію викривлення реальності, підміну понять і ту атмосферу тотального стеження, яка існувала в ті часи. За сухими звітами документів – країна брехні, яка ніколи не рахувалася з людським життям. І це відчувається дуже гостро. Схоже, саме це увімкнуло 30 років тому інстинкт самозахисту, і слова історика Івана Патриляка про те, що саме Чорнобиль пришвидшив розпад Радянського Союзу та проголошення Незалежності України відображають ці процеси. Саме навколо теми аварії на Чорнобильській АЕС почали формуватися перші громадські організації, найавторитетнішими з яких стали «Зелений світ» та Союз «Чорнобиль», які з часом перетворилися у потужну політичну силу. І створення Народного Руху України було оголошено на одному з перших «чорнобильських» мітингів.